

ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASINIŇ MILLIY QÁWIPSIZLIGIN TÁMINLEWGE TIYISLI UNIVERSAL HÚJJETLERDIŇ ORNI

Tursinbaev Miraddin

Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti
Nókis, Qaraqalpaqstan

Annotatsiya: Ózbekstan respublikasınıń milliy qáwipsizligin táminlewge tiyisli universal hújjetlerdiń orni haqqında.

Kalit so'zlar: qáwipsizlig, yadro quralınan, Atom energiyası, Birlesken Milletler Shólkemi sheńberinde.

Ózbekision Respublikasınıń milliy qáwipsizligin táminlew, mámleketler menen eki hám kóp tárepleme shártnamalar tiykarında qatnasıqlarǵa kirisiwde universal shólkem Birlesken Milletler Shólkemi principlerine ámel ete otırıp ámelge asıradı. Dúnyada tınıshlıq, qáwipsizlikti táminlewde mámleketler ortasında tınıshlıq hám doslıq qatnasıqların ornatiw maqsetinde 1945-jıl Birlesken Milletler Shólkemi (BMSH) dúzildi.

Ózbekstan Respublikası 1992-jıl 2-martda Birlesken Milletler Shólkemine aǵza boldı. Ózbekstan Respublikasınıń Birlesken Milletler Shólkemine aǵza bolıwı shólkemniń kún tártibine qoyılǵan xalıqaralıq hám regionallıq mashqalalardı sheshiwde tuwrıdan-tuwrı qatnasıw huqıqın beredi. Ózbekstan Respublikası Birlesken Milletler Shólkemi Oraylıq Aziyada turaqlılıq, Awǵanstandaǵı kóp jıllardan berli dawap etip atırǵan urısqa shek qoyıw, Oraylıq Aziyanı yadro quralınan azat zonaǵa aylandıırıw, terrorism hám diniy ekstremizmge qarsı gúresiw, narkotik sawdasına qarsı gúresiwde mámleketlerdi birge islesiwge shaqırıw máselelerinde keń kólemde paydalanbaqta. Ózbekstan Respublikasınıń Birlesken Milletler Shólkemi menen birge islesiw zamanagóy qáwipler hám qáwipsizlik tarawın óz ishine aladı. Birlesken Milletler Shólkemi dúnyada tınıshlıq hám qáwipsizlikti táminleytuǵın universal shólkem retinde kóriw múmkin. Birlesken Milletler Shólkeminiń tiykarǵı maqsetlerinen biri xalıqaralıq tınıshlıq hám qáwipsizlikti táminlew bolıp tabıladı. Ózbekstan Respublikası Birlesken Milletler Shólkeminiń terrorismge qarsı gúresiw tarawındaǵı “on úsh konvenciya”sına [1] qol qoyǵan.

Ózbekstan Respublikasınıń Prezidenti Sh.Mirziyoyev 2017-jıl Rossiya Federaciyası Húkimeti Baslıǵı Dmitriy Medvedev penen ushırasqanda, terrorism haqqında toqtalıp, “Terrorizm shegara bilmeytuǵın qáwip bolıp tabıladı, sonlıqtan onıń menen kúshlerdi birlestiriw arqalı gúresiw kerek” [2], dep atap ótken edi.

Ózbekstan Respublikası ximiyalıq hám biologiyalıq qurallardı qadaǵan etiw haqqındaǵı barlıq konvenciyalardıń aǵzası esaplanadı. Ózbekstan Respublikası hám

Atom energiyasi bo'yinsha xalqaraliqu agentlik (MAGATE) ortasinda 1994-jili Yadroluq quraldi tarqatpaw haqqinda shartnama duzildi. 1998-jil O'zbekstan Respublikasi menen Atom energiyasi bo'yinsha xalqaraliqu agentlik ortasinda Yadroluq quraldi tarqatpaw haqqinda shartnamani'n Qosimsha protokolina qol qoyildi [3].

Atom energiyasi bo'yinsha xalqaraliqu agentlikni'n texnikaliqu jardiemi menen O'zbekstan Respublikasinda "Radiaciyaliqu qawipsizlik haqqinda"gi nizam islep shigildi ham 2000-jil 31-avgustta Oliy Majilis tarepinen qabil etildi.

O'zbekstan Respublikasi 2008-jil 9-aprelda "Yadroluq terrorizm aktlarine qarsi guresiw haqqinda"gi xalqaraliqu konvenciya'ga qosiliw haqqinda nizam [4] qabil etildi.

2006-jil "Orayliq Aziyada'gi yadroluq quralinan azat zona haqqinda"gi shartnama'ga qol qoyildi [5]. "Qawipsizlik qawip-qaterlerin "ozini ham ozgeniki" dep ajiratiwdan bas tartiw, "bir putin qawipsizlik" principine is juzinde amel etiw zarur" [6], - dedi Prezidentimiz. Usi koz qarastan mamleketimiz basshisi qawipsizlik maselelerin sheshiwde en aldi menen Birlesken Milletler Sholkemi she'berinde, soni'n menen birge, Garezsiz Mamleketler Dosluq awqami, Shanxay Birge islesiw Sholkemi, Evropada Qawipsizlik ham Birge islesiw Sholkemi (EQBSh) ham basqa tasiiri kushli xalqaraliqu ham regionalliqu duzilmeler mexanizmleri she'berinde oz-ara birge islesiwdi bekkemlew zarurligin atap otti.

Birlesken Milletler Sholkemi Qawipsizlik Ke'nesi Birlesken Milletler Sholkemi Ustavini'n 24-statyasina muwapiq Xalqaraliqu tinishliq ham qawipsizlikni saqlaw bo'yinsha tiykar'gi juwappershilikke iye ham Qawipsizlik Ke'nesi usi juwappershilik bo'yinsha oz minnetlemelerin orinlaw waqtinda Sholkem agzalari atinan hareket etiwge kelisedi.

Evropada qawipsizlik ham birge islesiw sholkemi 1975-jilda duzilgen xalqaraliqu siyasiy sholkemlerden biri bolip tabiladi. O'zbekstan Respublikasi 1992-jil 26-fevralda Evropada qawipsizlik ham birge islesiw sholkemi agzaligina qabil etilgen. 1994-jildan O'zbekstan Respublikasini'n Evropada qawipsizlik ham birge islesiw sholkemindegi wakilxanası Venada, 1995-jildan sholkemni'n Orayliq Aziya mamleketleri menen baylanisları bo'yinsha byurosi Tashkentte jumis islemekte.

O'zbekstan Respublikasi EQBSh menen birge islesiw ham qawipsizlik tarawinda'gi oz-ara qatnasıqları 1996-jil qabil etilgen Lissabon deklaraciyasinda koriw mumkin, soni'n menen birge, Orayliq Aziya mamleketlerini'n EQBSh menen qatnasıqları, kelspewshilikli ayaqlar'ga qural-qural jetkiziwdi tuxtatish bo'yinsha qatnasıqlarda koriw mumkin.

Evropada qawipsizlik ham birge islesiw sholkemini'n Istanbul sammitinde 1999-jil Evropada qawipsizlik Xartiyası qabil etilgen. Bul hujjette EQBSh'ga agza mamleketlerge sirtqi qawipler ham qawipsizlik qagıydaları korsetip otilgen.

Ózbekstan Respublikası EQBSh menen birge islesiwiniń negizgi wazıypası Oraylıq Aziyada qáwipsizlikti táminlew, terrorism, diniy ekstremizm, fanatizmge qarsı gúresiwde mámleketlerdiń is-háreketin, kúshleri menen imkaniyatların biriktiriw máselelerin sheshiw bolıp tabıladı. Ózbekstan Respublikasınıń EQBSh menen tiykarǵı maqseti aktual máselelerden kelip shıǵıp, olar tómendegilerdi qamtıydı:

milletshilik, separatizm, diniy ekstremizm jáne xalıqaralıq terrorismge qarsı birlesip gúresiw;

xalıqaralıq qáwipsizlik hám turaqlılıqtı táminlew;

Awғанstan mashqalaların saplastırıw;

Regionallıq qáwipsizlik, Oraylıq Aziyada qáwipsizlikti táminlewde EQBShniń rolin hám poziciyasın attırıw;

Oraylıq Aziya mámleketleri, EQBSh institutları ortasında integraciyanı «Qáwipsizlikti táminlew» kóz qarasınan ámelge asırıw;

- EQBSh menen birge islesip regionda múmkinshiliklerinen paydalanıw, energetika, suw, transport, gaz hám neft tarmaqların qurıw tarawında hám ekologiyalıq mashqalalardı saplastırıwdaǵı joybarlardı islep shıǵıw hám ámelge asırıw kerek.

Ózbekstan Respublikası Oraylıq Aziyanı Yadro quralınan azat zonaǵa aylandırıw baslamasınıń avtorı bolıp tabıladı. 2006-jıldıń 8-sentyabrinde Oraylıq Aziya mámleketleri “Oraylıq Aziyanı yadro quralınan azat zonaǵa aylandırıw boyınsha Semipalatinsk shártnaması”na qol qoyıldı [7]. BMSH Bas Assambleyasınıń 61-sessiyasında “Oraylıq Aziyada yadrolıq quraldan azat zona dúziw” [8] haqqında rezolyuciyası, 2012-jıl 3-dekabrdegi 67-sessiyasında [9] jáne 2014-jıl 2-dekabrdegi 69-sessiyasında [10] “Oraylıq Azadaǵı yadrolıq quraldan azat zona haqqında” rezolyuciyaları qabıl etildi.

Ózbekstan Respublikası ximiyalıq hám biologiyalıq qurallardı qadaǵan etiw haqqındaǵı barlıq konvencionaların aǵzası esaplanadı. Ózbekstan Respublikası hám MAGATE ortasında Yadrolıq qurallardı taratpaw menen baylanıslı shártnama tuzıldı. 1998-jıl Ózbekstan Respublikası hám MAGATE ortasında Yadrolıq qurallardı taratpaw menen baylanıslı shártnamanıń qosımsha protokolına qol qoyıldı.

“Yadrolıq terrorism aktlerine qarsı gúresiw haqqında”ǵı konvenciya [11] 2005-jıl 13-aprelde qabıl etilgen. Ózbekstan Respublikası “Yadrolıq terrorism aktleri menen gúresiw haqqında”ǵı konvenciyaǵa 2008-jıl 27-martda qosılǵan [11]. Bul konvencionada radioktivli material, yadrolıq material, yadrolıq obiekt, mámleket yamasa húkimet obiekti jáne mámlekettiń áskeriy kúshleri sıyaqlı túsiniqlerdi tariypleydi. Konvencionanıń 1-statyasınıń 6-bóliminde “Mámlekettiń áskeriy kúshleri” túsiniǵi berilgen bolıp, oǵan tómendegishe tariyp berilgen: “Mámlekettiń qurallı kúshleri” mámlekettiń ishki nızamshılıǵına muwapıq, birinshi gezekte milliy

qoʻrganıw yamasa qawipsizlik wazıypaların orınlaw ushın shólkemlestirilgen, oqıtılğan hám qurallangan Qurallı Kúshlerin jáne olardıń rásmiy komandirliginde, qadaǵalawında hám juwapkerliginde bola otırıp, usı qurallı kúshlerdi qollawǵa háreket etetuǵın shaxslardı bildiredi” [11].

References:

1. https://lex.uz/int_agreement
2. <http://uza.uz/posts/55988>
3. <https://lex.uz/docs/1494602>
4. <https://lex.uz/uz/docs/1334574>
5. <https://lex.uz/docs/1583638>
6. <https://uza.uz/uz/posts/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-sama-10-11-2017>
7. <https://lex.uz/docs/1154292>
8. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/499/73/PDF/N0649973.pdf?OpenElement>
9. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N12/480/48/PDF/N1248048.pdf?OpenElement>
10. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N14/663/28/PDF/N1466328.pdf?OpenElement>
11. <https://lex.uz/en/docs/1386135>

